

Tutoři a tvůrci kurzu: Mgr. Klára Šedřová, Ph.D., Mgr. Jitka Redlichová, Mgr. Lucie Chaloupková, Mgr. Martin Sedláček, Mgr. Jan Kolář, Mgr. Petr Novotný, Ph.D. a Mgr. Roman Švaříček.

Kurz s názvem *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* je primárně určen pro doktorské studenty Masarykovy univerzity a je kreditován ekvivalentním počtem kreditů jako jiné kurzy doktorského studia na doporučení oborové rady oboru Pedagogika na Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty MU.¹

Celý kurz je plně distanční, což znamená že není potřeba navštěvovat specifické místo. Kurz má 13 modulů, které obsahují teorii, praktické úkoly a práci na vlastním cvičném výzkumném úkolu. Každý účastník má svého tutora, který má za povinnost posuzovat úkoly účastníka kurzu. Všichni účastníci mají několik možností, jak svého tutora formou elektronické komunikace kontaktovat a kdykoliv se na něj obracet s dotazy. Celý kurz běží v e-learningovém prostředí ELF/Moodle. První běh kurzu trval od 2. října 2006 do 2. března 2007.

Cílem kurzu je poskytnout nezbytné teoretické znalosti a naučit účastníky kurzu základní dovednosti nezbytné pro kvalitativní výzkum. Výzkumné dovednosti budou jednotliví účastníci uplatňovat ve svých cvičných výzkumných projektech. V každém modulu je obsažena teoretická základna, se kterou souvisí zadané úkoly. Ve pátém modulu již bude úkolem každého účastníka vymyslet svůj cvičný výzkum s ohledem na možnosti

¹ Vytvoření kurzu je jedním z cílů projektu Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: posílení profesních kompetencí absolventů. Projekt dostal podporu v prvním kole grantové soutěže MŠMT „Operační program Rozvoj lidských zdrojů“ a je realizován na Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Projekt byl zahájen v listopadu 2005 a potrvá dva roky. Registrační číslo projektu: CZ.04.1.03/3.2.15.1./0153. Více informací naleznete na webových stránkách projektu: www.phil.muni.cz/ped/kvalita. Projekt je spolufinancován Evropským sociální fondem a státním rozpočtem České republiky.

jeho realizace. Posléze účastník provede daný výzkum, přepíše rozhovory a pozorování, analyzuje data a nakonec napíše výzkumnou zprávu. Podmínkou ukončení kurzu je odevzdání všech úkolů v jednotlivých modulech v daném termínu.

E-learningový kurz Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách je součástí projektu, jehož cílem je posílit odbornou kvalifikaci absolventů pedagogických oborů vysokých škol a tím pozitivně ovlivnit možnosti jejich uplatnění na trhu práce. Základní ideou projektu je vyškolení studenty v práci s takovými výzkumnými technikami, které mohou být s užítkem použity v organizacích a institucích zabývajících se výchovou, vzděláváním a sociální péčí, do nichž absolventi pedagogických oborů směřují.

Studentům projekt nabízí zvláště orientaci v metodách výzkumu, zvýšení informační gramotnosti, získání praxe v nevládních neziskových organizacích a seznámení s trhem práce. Projekt je zaměřen nejen na posílení profesních kompetencí studentů pedagogických oborů, ale je přínosný i pro neziskové organizace, které se do projektu zapojí. Těmto organizacím mohou následně výzkumy zpracované studenty s využitím kvalitativní metodologie přinést relevantní informace o jejich činnosti v podobě výzkumných zpráv.

Koncepce kurzu

Kurz je vytvořen na základě idejí sociálního konstruktivismu v prostředí ELF/Moodle.² Termín konstruktivismus je vyhrazen pro vytváření významů a konceptů v mysli jedince a vyjadřuje jedinečnou zkušenost každého člověka a pohlíží na ni jako na svébytný způsob vztahování se ke světu. Oproti tomu sociální konstruktivismus rozšiřuje učení na skupinu a zastává tezi, že poznatky se nejlépe vytvářejí v malé skupině lidí, kteří určitým způsobem sdílejí jejich významy (Patton, 2002). Podle mnoha autorů (např. Cohen, Manion, Morrison, 2006) je konstruktivismus vhodný epistemologický základ pro učení prostřednictvím ICT.

E-learningová forma výuky byla zvolena s ohledem na cíle kurzu: otevřenost a flexibilita. Podle Khana (2005b) to jsou dvě základní charakteristiky e-learningového prostředí. Otevřenost učení znamená, že si účastník sám volí místo, čas i rychlost procesu učení (Khan, 2005b). Podobné úvahy hráli roli při navrhování kurzu, který by měl být přístupný všem studentům bez ohledu na jakékoliv bariéry. Tak byl dosažen jeden z dílčích cílů projektu a celého schématu Evropského sociálního fondu: učení se přiblíží lidem bez ohledu na časové a prostorové vzdálenosti.

Jednou ze základních konstruktivistických úvah je opuštění koncepce vyučování jako přenášení informací (od učitele k žákům).³ Odlišná koncepce je založena na podněcování účastníka vzdělání k tvorbě vlastních poznatků, což u e-learningu znamená, že kurz není pouze nástroj k instruování žáků a k předávání textů. Účastníkům kurzu je předkládáno poměrně velké množství informací, ale sami účastníci jsou vedeni k vytváření si vlastního kritického posouzení informací. Veškeré texty jsou vázány na předchozí znalosti účastníka, a to zejména znalosti z oblasti pedagogiky a jiných sociálních věd, jako je sociologie a psychologie. Nové informace jsou studenti schopni propojovat se starými, a to na základě znalosti oboru pedagogika a znalosti specifického tématu, kterým se účastník zabývá, a

² Moodle je software pro výukové systémy a elektronické kurzy na internetu. Software je přímo navržen na základě sociálně konstruktivistického přístupu. Více viz www.phil.muni.cz/elf.

³ Bruner (1996, cit. podle Mortimore, 1999) označuje tuto mechanickou podobu výuky jako lidovou didaktiku (*folk pedagogy*), neboť je nejvíce rozšířena.

kteře se mŕže stát vŕzkumnŕm tŕmatem pro jeho cviĕnŕy projekt. Dŕky tomu jsou ŕĕastnŕci schopni propojovat dosavadnŕi poznatky s novŕmi na zŕkladŕ oboru a na zŕkladŕ řešení aktuŕlnŕho a reŕlnŕho problŕmu.⁴

Abychom vidŕli vedenŕi procesu ŕĕení se, mŕžeme se podŕvat na pŕklad ŕkolu ĕíslo 2: Studium realizovaných vŕzkumŕ (uveden nŕže). Je to pomŕrnŕ jednoduchŕ ŕkol na zaĕátku kurzu a mŕl by jeho ŕĕastnŕky seznŕmit s dobrŕmi realizovanŕmi kvalitativnŕmi vŕzkumy. Ćtyři podŕkoly jsou řazeny podle taxonomie Blooma (1976) a podle její revidované verze (Hudecovŕ, 2003). Nejprve je zadŕn ŕkol na znalosti a jejich zapamatování, a to jednak na identifikaci dŕležitŕch faktŕ, ale i na jejich znovuvybavenŕi (*1. Ke všem tŕem studiŕm uveďte: a) jakŕ je jejich tŕma; b) jakŕ je jejich vŕzkumnŕ otŕzka*). Druhŕ a tŕetŕ ŕkol jŕž zahrnuje vŕšší dimenze kognitivnŕho procesu, konkrŕtnŕ porozumŕnŕ, analyzování a hodnocenŕi (*2. Pokuste se ve všech tŕech pŕpadech zdŕvodnit, proč autoři pouŕili kvalitativnŕ metodologii, 3. Sumarizujte vŕsledky vŕzkumu o otevŕenosti škol. Jakŕm zpŕsobem se k sobŕ vztahují vŕsledky kvantitativnŕ a kvalitativnŕ fŕze tohoto vŕzkumu? Pokuste se zdŕvodnit, proč tomu tak je*). Ćtvrtŕ ŕkol stavŕ na pŕedchozŕch tŕech ŕkolech, obsahuje vŕechny zmŕnŕnŕ stupnŕ kognitivnŕho procesu a navíc obsahuje nejvŕšší kategorii, kterou je tvoŕenŕi a konstruování.⁵

Celŕ kurz je postaven na deseti ŕkolech, kteře podporují vlastnŕi aktivitu ŕĕastnŕka kurzu. Vŕech deset ŕkolŕ tvoŕí dohromady jeden blok, kterŕm je vlastnŕ vŕzkum. ŕĕastnŕik tak řeší reŕlnŕ problŕm, pokouší se zvlŕdnout cviĕnou verzi vŕdeckŕho vŕzkumu, kterŕ je navíc orientován tŕmatickŕm smŕrem podle jeho vŕbŕru. Od nŕvrhu vŕzkumu, pŕes sbŕr dat, jejich analŕzu a interpretaci aŕž k vytvoŕenŕi vŕzkumnŕ zprŕvy. Problŕmy a pŕklady, kteře kaŕdŕ ŕĕastnŕik řeší, jsou nastaveny tak, aby pŕi jeho řešení byl podporován proces ŕĕení jedince. Nikoliv naopak, tedy tak, ŕe by se studenti museli nauĕit teoretickŕe poznatky, aby mohl pŕistoupit k řešení problŕmu. V kurzu je tedy problŕm (řešení cviĕnŕho projektu) vede a řídŕi proces ŕĕení jedince (Jonassen, 1997, cit. podle Khan, 2005b).

Kaŕdŕ ŕĕastnŕik si volŕ vlastnŕi tŕma vŕzkumu, zpŕsob provedenŕi vŕzkumu, metodu sbŕru dat, podobu vŕzkumnŕ zprŕvy, coŕ vede k vytváŕenŕi si vlastnŕi cesty v procesu ŕĕení, jak znŕ jedna ze zŕkladnŕch konstruktivistickŕch zŕsad. Aby vŕak mohl ŕĕastnŕik kurzu pochopit, jakŕ pokrok na cestŕ ŕĕení se urazil, je kaŕdŕ ŕkol komentován tutorem kurzu.⁶ Dŕky tŕto zpŕtnŕ vazbŕ je aktivita ŕĕastnŕka evaluována pomŕrnŕ pečlivŕm komentovŕnŕm, tedy nikoliv kontrolována pomocí hodnocenŕi znŕmkou. Bŕhem procesu ŕĕení metodologii kvalitativnŕho vŕzkumu je totiŕ pŕedpokládŕno, ŕe kaŕdŕ ŕĕastnŕik udŕlŕ nŕkolik chyb, jichŕ mŕže zkušenŕy tutor tvoŕivŕe využŕit pro navedenŕi studenta na uvŕdomŕnŕi si problŕmu. Tutor (uĕitel) a ŕĕastnŕik (ŕák) jsou partnery ve vytváŕenŕi poznatkŕ (Mortimore, 1999)⁷ a tutor je jakŕmsi řŕdcem stojŕcŕm opodŕl (Boehlovŕ, 2000), kterŕ vede ŕĕastnŕika k tomu, aby vŕdŕl,

⁴ Vŕtšina teoretickŕch poznatkŕ je v kurzu nabŕzena formou nŕstroje Kniha, kterŕ umoŕňuje jednoduchŕ listování si kapitolami, staŕenŕi na disk (pŕŕce off-line) a pŕpadnŕ tisk materiŕlu. ŕĕastnŕik kurzu si je tak schopen sŕm řŕdit ĕas a prostor, kterŕ potŕbuje ŕĕení.

⁵ Tato dimenze v pŕvodnŕi Bloomovŕ taxonomii nebyla, dŕlo by se řŕci, ŕe jí odpovŕdala kategorie syntŕza.

⁶ Konkrŕtnŕ je to umoŕněno pŕstřednictvŕm ĕinnosti ŕkol s opravou (), kteřŕ je standardnŕ souĕástŕ Moodlu. Student odevzdŕ napŕklad textovŕ soubor, tutor je schopen jej velice jednoduŕe otevŕit a komentovat a verzi se svŕm vŕkladem doruĕit studentovi.

⁷ Vŕše zmŕnŕnŕ vŕta není pouhou frŕzŕ, coŕ bychom mohli doloŕit na nŕkolika pŕkladech. Jednak bylo bŕhem kurzu jeho obsah i forma nŕkolikrát zmŕněna (na zŕkladŕ zpŕtnŕ vazby od ŕĕastnŕikŕ), byly upŕesněny nŕkterŕ pŕklady a mnoho chyb ŕĕastnŕikŕ je pečlivŕe zpracováno za ŕĕelem vytvoŕenŕi didakticky lepšŕch materiŕlŕ. Nejen chceme studentŕm ukŕzat, jak se mŕže a mŕ provŕdŕt kvalitativnŕ vŕzkum, ale takŕ jak se kvalitativnŕ vŕzkum v pedagogice nedŕlŕ.

na co se má koncentrovat. Neměli bychom však opomenout, že tento postup je velice časově náročný pro všechny zúčastněné.

Sylabus kurzu

Následující část je věnována samotnému sylabu kurzu. U každého modulu je ukázán zejména úkol.

Modul 1

ZÁKLADNÍ POJMY. TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU

Úkol č. 1: Teoretická příprava

Přečtěte si článek *Je zakotvená teorie teorií?* a odpovězte na tyto otázky:

1. Vysvětlíte co znamená, že zakotvená teorie je induktivně odvozená.
2. Co to jsou empirické výroky? Vysvětlíte, uveďte příklad a napište, jakou mají pravdivostní hodnotu.
3. Pokuste se vysvětlit, jak lze spojit kvalitativní a kvantitativní výzkum a jaké jsou výhody takového výzkumu. Můžete vysvětlit na konkrétním příkladu.

Modul 2

MOŽNOSTI A LIMITY KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU. PŘÍKLADY REALIZOVANÝCH VÝZKUMŮ

Úkol č. 2: Studium realizovaných výzkumů

Přečtěte si následující studie:

Kučera, M. Láska v jedenácti a dvanácti. *Pedagogika*, 1994/1. s. 68 - 76.

Katrňák, T. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Slon, 2004, s. 25 - 47. ISBN 80-86429-29-6. In s. 25 - 47.

Rabušicová, M., Šedřová, K., Trnková, K., Čiháček, V. K otevřenosti škol vůči rodičům a veřejnosti. *SPFFBU Acta Paedagogica*, 2004/U9. s. 59 - 81.

Zpracujte následující úkoly:

1. Ke všem třem studiím uveďte: a) jaké je jejich téma; b) jaká je jejich výzkumná otázka.
2. Pokuste se ve všech třech případech zdůvodnit, proč autoři použili kvalitativní metodologii.
3. Sumarizujte výsledky výzkumu o otevřenosti škol. Jakým způsobem se k sobě vztahují výsledky kvantitativní a kvalitativní fáze tohoto výzkumu? Pokuste se zdůvodnit, proč tomu tak je.
4. Pokuste se navrhnout výzkumnou otázku ke kvantitativnímu šetření na stejné téma, o jakém píše Tomáš Katrňák.

Modul 3

DESIGN KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU

Úkol č. 3: Designy výzkumů

Prostudujte si přiložené texty, které korespondují s představenými typy výzkumných plánů:

Etnografie

NEDBÁLKOVÁ, K. Lesbické rodiny: Mezi stereotypem a autenticitou. *Biograf* (38), 2005.

Zakotvená teorie

ŠEĐOVÁ, K. Možnosti uplatnění zakotvené teorie v pedagogickém výzkumu: rodinná socializace dětského televizního diváctví. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity (U10)*, 2005, s. 123-132.

Případová studie

ŠEĐOVÁ, K. Komunitní škola a rodiče. In *Sociální a kulturní souvislosti výchovy a vzdělávání : 11. výroční mezinárodní konference ČAPV : Sborník referátů [CD-ROM]*. Brno : Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2003.

Biografie

FISCHER-ROSENTHAL, W., ROSENTHAL, G.: Analýza narativně-biografických rozhovorů. *Biograf*, 2001, č. 24.

Modul 4

METODY SBĚRU DAT

Klasifikace metod sběru dat.

Modul 5

VÝZKUM JAKO PROCES: JEDNOTLIVÉ FÁZE A JEJICH PLÁNOVÁNÍ

Úkol č. 4: Návrh výzkumného projektu

Pokuste se realisticky navrhnout vlastní výzkumný projekt. Z praktických důvodů Vás přitom žádáme, abyste jako techniku sběru dat zvolili rozhovor. Přemýšlejte nad tím, které výzkumné metody jsou potencionálně nejvhodnější pro Vaše výzkumné otázky a proč (podle zadaného projektu)?

Návrh by měl zahrnovat: cíle projektu, definici výzkumného problému, nastínění teoretického kontextu (stačí velmi stručně), definici klíčových konceptů, formulaci výzkumných otázek a volbu metodologie (vzorek, techniku sběru dat, způsob vstupu do terénu).

Modul 6

PRAVIDLA HRY

Modul věnovaný kritériím kvalitativního výzkumu.

Modul 7

INTERVIEW

Úkol č. 5: Uvědomění si ovlivnění

V každém kvalitativním výzkumu, zejména pak v akčním, narativním a biografickém, je důležité se zamyslet nad otázkou vlastního ovlivnění zkoumané reality. Zde tedy konkrétně respondentů a jejich možných odpovědí. Vezměte v úvahu také článek Jiřího Pelikána.

Udělejte si seznam vašich charakteristik:

1. pohlaví
2. věk
3. národnost
4. jiné názory (ideologické, náboženské)
5. pozadí Vašeho výzkumu (etnografie, narativita, biografie,...).

K tomu přiapište pět dalších charakteristik, které popisují vás jako individualitu.

Těchto deset charakteristik bude hrát roli při každém vašem výzkumu. Proto se zamyslete nad dalšími otázkami:

1. Popište, jakým způsobem by mohly dané charakteristiky ovlivnit Vámi navržený výzkum.
2. Poté napište, jak můžete působit proti těmto vlivům.
3. Nakonec popište, jak by mohla tato snaha o vyhnutí se ovlivnění působit na vámi vedený výzkum.

Pokuste se zamyslet a všechny odpovědi napište do jednoho souboru. Tento soubor bude číst pouze tutor.

Modul 8

POZOROVÁNÍ

Úkol č. 6: Navrhněte strukturu rozhovoru

Vášim úkolem je navrhnout přesnou strukturu rozhovoru podle Vámi zvoleného tématu.

Popište cílovou skupinu, způsob konání a zejména návrh otázek/zkoumaných témat s ohledem na hlavní výzkumnou otázku a specifické výzkumné otázky.

Modul 9

SBĚR DAT

Úkol č. 7: Sběr dat

Proveďte naplánovaný sběr dat (rozhovor).

Zvukovou stopu přepište v text.

Modul 10

KVALITATIVNÍ ANALÝZA DAT: OTEVŘENÉ KODOVÁNÍ

Úkol č. 8: Otevřené kódování

Proveďte otevřené kódování rozhovorů, které jste pořídili v rámci svého cvičného projektu.

Připojte jednoduše kategorizovaný seznam použitých kódů.

Modul 11

KVALITATIVNÍ ANALÝZA DAT: VYTVÁŘENÍ STRUKTUR A PŘÍBĚHŮ

Úkol č. 1: 9: Vypracujte základní analytický příběh

Napište minimálně na půl strany příběh z analyzovaných dat, maximálně na stranu a půl.

Cílem je popsat základní linii příběhu (rozhodnout se, která to vlastně je) a naznačit další směřování.

Modul 12

PSANÍ VÝZKUMNÉ ZPRÁVY

Úkol č. 10: Výzkumná zpráva

Vypracujte výzkumnou zprávu z Vašeho projektu. Tato zpráva musí obsahovat: název projektu, jména autorů, výzkumné otázky, definici klíčových konceptů, výběr respondentů, informace o použitých technikách (vzorek, záznam, vstup do terénu atd.), výsledky analýzy dat - popis analytického příběhu, závěr, případně diskusi.

Spolu s výzkumnou zprávou pošlete také všechny použité zakódované rozhovory.

Modul 13

ÚČASTNÍK OBDRŽÍ KOMENTÁŘ K VÝZKUMNÉ ZPRÁVĚ ZAKONČENÍ KURZU

Z evaluace proběhlého kurzu vyplynuly některé závěry, které budou zapracovány do dalšího běhu kurzu. Větší pozornost tak bude například věnována diskuzím, jejichž cílem by mělo být podporovat myšlení (viz Muilenburg, Berge, 2000). Zejména myšlení kritické, myšlení vyššího řádu a konstruktivní myšlení.

Literatura

- BLOOM, Benjamin S. *Human characteristics and school learning*. New York: McGraw-Hill, 1976. 284 s. ISBN 0-07-006117-3.
- BOEHLOVÁ, Sarah. My exasperating life as an online learner. *Training*, 2000, roč. 37, č. 6, s. 64-68. ISSN 0095-5892.
- COHEN, Louis, MANION, Lawrence, MORRISON, Keith. *A Guide to Teaching Practice. 5th ed.* Oxon: RoutledgeFalmer, 2006. 460 s. ISBN 0-415-30675-2.
- FLICK, Uwe. Constructivism. In FLICK, Uwe (ed.). *A Companion to Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, 2004, s. 88 - 94. ISBN 0-7619-7375-3.
- HUDECOVÁ, D. Revize Bloomovy taxonomie edukačních cílů [online]. Praha, MŠMT, 2003. [cit. 2007-04-22]. Dostupný z <http://www.msmt.cz/Files/DOC/NHRevizeBloomovytaxonmieedukace.doc>.
- KHAN, Badrul H. *E-Learning. Quick Checklist*. Hershey: INFOSCI, 2005a. 216 s. ISBN 1-59140-812-1.
- KHAN, Badrul H. *Managing E-Learning. Design, Delivery, Implementation and Evaluation*. Hershey: INFOSCI, 2005b. 424 s. ISBN 1-59140-635-8.
- MORTIMORE, Peter (ed.). *Understanding Pedagogy and its Impact on Learning*. London: SAGE, 1999. 236 s. ISBN 1-85396-453-0.
- MUILENBURG, Lin, BERGE, Zane L. A framework for designing questions for online learning. *DEOSNEWS*, 2000, roč. 10, č. 2. 7 s. ISSN 1062-9416.
- PATTON, Michael Quinn. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. London: SAGE, 2002. 650 s. ISBN 0-7619-1971-6.
- ŠEĐOVÁ, Klára. Možnosti uplatnění zakotvené teorie v pedagogickém výzkumu: Rodinná socializace dětského televizního diváctví. In *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, roč.LIII, řada pedagogická, U10, s. 123-132. Brno: Filozofická fakulta MU, 2005. ISBN 80-210-3891-8.
- ŠVARŤÍČEK, Roman. Je zakotvená teorie teorií? In *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, Studia paedagogica U 10, s. 133-145. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3891-8.